

1. Радаев В.В. Экономическая социология. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 351с.
2. Статистичний збірник. Малий бізнес на Закарпатті. Головне управління статистики. – Ужгород. – 2005. – 90 с.
3. Шанин Т. Великий незнакомец. Крестьяне и фермеры в современном мире. – М.: Прогресс, 1992. – С. 156.
4. Доходи і витрати домогосподарств Закарпаття. – Статистичний бюлетень. – Ужгород, 2006. – 25 с.

SUMMARY

Ignatola N. INFORMAL ECONOMY AND PERSONAL SUBSIDIARY IN TRANSCARPATHIA REGION

In the transformation processes of production sphere requires to itself attention overvalue of role of the personal subsidiary economies (basic type of self employment) of mountain localities. Exactly a conduct of the personal subsidiary economy is the characteristic feature of vital environment of population, renders enormous influence on all sides of life of population: determines the mode of labor and rest of rural family, method of satisfaction of requirements in food stuffs, type of habitation, planning of farmstead and even building of villages; influences at choice the young people of professions and future dwelling.

М. КОЛОДІЙ (Ужгород)

СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ЖІНОЧОГО РУХУ: ВІД МАРКСИЗМУ ДО ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Дослідження й аналіз політичних аспектів гендерних досліджень можливе лише з урахуванням тієї еволюції, яку свого часу пройшов жіночий рух. У цій статті виходимо з того, що в кінці ХХ в. у жіночому русі відбулася очевидна зміна ідеологічних і політичних домінант, суть якої визначена змістом поняття “гендер”.

Як відомо, жіночий рух бере свій початок з часів Французької революції. Його ідеологія була задана участю жінок в боротьбі за демократичні цінності: свободу, рівність, братерство. У ті часи жіночий рух пережив історичну драму, що визначила на подальші століття його політичну програму. Принципи Декларації прав людини і громадянина про те, що “всі люди народжуються вільними і рівними в правах”, не торкнулися становища жінок. У ході розвитку революційного процесу перемогли традиційні переконання: жінки були визнані політично пасивною частиною суспільства [4, 32]. На початку ХХІ століття ми можемо спостерігати закономірність соціальної обмеженості тієї Великої революції кінця ХVІІІ ст. Її лідери-чоловіки не відмовилися від уявлень паризьких буржуа-обивателів, про різне природне призначення чоловіків і жінок. Революція (у якій за історичними свідченнями, брали активну участь жінки) дала чоловікам доступ до публічної (політичної) сфери, а жінки залишилися закритими у вузьких стінах домашнього світу під опікою чоловіка.

Першим наслідком того, що чоловіки-ідеологи громадянського суспільства не змогли і не захотіли відмовитися від влади чоловіка над жінкою влади чоловіка над дружиною, було те, що кількість активісток жіночого руху різко зменшилася. Другий наслідок, полягав у тому, що жінки-активістки виявилися готовими прийняти виклик політиків, саме з них розпочинає свою історію феміністичний рух. Феміністки розпочали боротьбу за рівні з чоловіками права і виступили проти інституціоналізованої влади чоловіків.

Радикалізм феміністок в ХІХ ст. був обмежений ліберальною ідеологією визнання за жінками рівних політичних прав з чоловіками. Спорідненість ліберальної і феміністичної (у вузькому розумінні) ідеології визначила підтримку чоловіками політичних цілей жінок. У ХІХ ст. і на межі ХІХ–ХХ століть феміністський рух став одним з елементів загальної демократичної політики, спрямованої на політичну модернізацію буржуазних систем влади. Феміністський рух користувався в ліберальних колах тим більшою популярністю, чим більш видимою ставала суперечність між демократичними принципами і ідеалами, з одного боку, і обмеженням політичних прав жінок в передових країнах Європи і Північної Америки, з іншого.

У ХХ ст. фемінізм перетворюється на надзвичайно ідейно строкату течію. Самим терміном «фемінізм» починають позначати і консервативно-ліберальні, і радикальні політичні напрями та ідеї. Як наслідок, в академічній і політичній лексиці під «фемінізмом» починають розуміються різні речі, зростає нерозуміння цілей і завдань жіночих організацій і об'єднань. Двозначність трактування поняття стала ще очевиднішою в кінці ХХ ст. Цьому сприяли два ключові моменти в історії фемінізму ХХ сторіччя. Перший – поява значної кількості ідеологічних різновидів фемінізму, другий – інституціоналізація гендерних досліджень в останній чверті ХХ століття.

Одним із перших сформувався марксистський фемінізм. Його становленню сприяли, з одного боку, роботи Ф. Енгельса і К. Маркса, в яких проблема емансипації жінок була представлена в контексті цілісної соціально-економічної емансипації людини; і, з іншого боку, рішучість російських марксистів провести ідею емансипації у життя. Завдання марксистської інтерпретації жіночого питання узяла на себе О. Коллонтай. Її роботи дозволяють стверджувати, що їй вдалося системно вирішити це завдання [3]. Основна причина відчуження особи, за Марксом, – приватна власність, бо вона перетворює людину на об'єкт володіння. У відносинах капіталістичного суспільства поділ людей на власників і невласників приймає явний характер. Перетворення робочої сили на товар позбавляє відчуження історичної долі. Такий самий явний товарний характер виявляється і в шлюбі – таїнство, освячене церквою, є лише економічною угодою. Ця ідея була викладена А. Бебелем в роботі «Жінка і соціалізм», Ф. Енгельсом в праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави». Марксистки показали, яким чином в процесі історичного розвитку відбувалося економічне закріпачення жінки. Вони вважали, що саме капіталізм додав жіночому поневоленню завершений характер. Ліквідація приватної власності як умови капіталізації публічного і приватного життя повинна була, за марксистським прогнозом, забезпечити емансипацію (звільнення) і чоловіків, і жінок.

Марксизм відбувся як систематична теорія соціальної емансипації особи. Проблеми і суперечності звільнення конкретних соціальних груп не піддавалися цілісному аналізу в межах загальної теорії. Такий аналіз передбачався як крок до розвитку марксизму в спеціальних напрямках. Цей крок був зроблений О. Коллонтай. Її роботи цікаві сучасному читачеві тим, що в них зафіксована і структурована проблема подвійної емансипації жінок. Це, по-перше, емансипація, пов'язана з пануванням відносин в суспільстві і сім'ї. По-друге, емансипація від соціально-нормативних обмежень в поведінці і свідомості жінок [2,125]. Більшовики в Росії акцентували увагу на спільності політичних інтересів жінок і революційного пролетаріату, але залишали поза увагою особливі, як ми зараз говоримо гендерні інтереси. Можна припустити, що такий односторонній підхід був продиктований небезпекою розколу в революційному середовищі. Хоча ідеї, висловлені Олександром Коллонтай в 20-і рр., могли стати основою розвитку теорії, яка в 70-і рр. (через 50 років) отримала назву гендерного підходу. О. Коллонтай врахувала ту обставину, що статеві відносини є соціальною і культурологічною конструкцією. Соціалістична революція 1917 р. створила політичні і економічні умови звільнення жінок, але його завершення було можливе лише за умов зміни культурних моделей відносин між чоловіком і жінкою, моделей свідомості і поведінки чоловіків і жінок. Ця зміна повинна була відбуватися в режимі відмови від стереотипів «першої» і «другої» статей. Це було зрозуміло для О. Коллонтай, що досягнула не тільки логіку марксизму, але й стихію революційної повсякденності. Її досвід справді унікальний, однак її роботи не були гідно оцінені сучасниками. Ліберально налаштованих феміністок вона лякала, як їм здавалося, «революційною одержимістю». А соратників по політичній партії не влаштовував її послідовно пропагований в 20-і рр. фемінізм. Можна з впевненістю стверджувати, що її роботи не отримали справедливої оцінки, їх затьмарили яскраві книги Сімони де Бовуар «Друга стаття» (1943), Беті Фріден «Загадка жіночності» (1963) і серія новаторських гендерних досліджень 70-х рр.

Другою авторитетною течією, що сприйняла ідеї марксизму є соціалістичний фемінізм, у якому отримали розвиток ідеї економічного звільнення жінок. Соціологи і політологи кінця ХХ ст. звернули увагу на латентну експлуатацію жінок, так звану неоплачувану жіночу працю, яка має безперечну економічну цінність (одним з перших відзначив цей факт Е. Тоффлер). Феміністи дали свою інтерпретацію цієї економічної тенденції. У доіндустріальному суспільстві ведення домашнього господарства і обслуговування сім'ї складали основу економічного добробуту роду. Чоловіки і жінки ділили важкість цієї праці згідно традиційних уявлень про статеву спеціалізацію. У індустріальному суспільстві домашнє господарство перестало бути центром економічного життя сім'ї. Економічно активні громадяни перетворилися у найнятих робітників, і чоловіки і жінки стали прагнути вищої заробітної плати, яка могла б забезпечити задоволення їх потреб. Робота по господарству і

вихованню дітей не мала ніякої явної економічної цінності, і поступово саме ця праця стала традиційною нішою відведеною для жінок. Таким чином, соціально-економічна і політична зневага домашньої праці стала чинником експлуатації, дискримінація жінки в індустріальному суспільстві.

Підвищення дискримінаційної ролі даного чинника відбулося і в постіндустріальному суспільстві. Як відомо, його центром стало виробництво послуг. Послуги перетворилися на найбільш цінний товар, і при цьому величезна кількість послуг, які надає жінка, ведучи домашнє господарство і виховуючи дітей, залишаються “безкоштовними”, що виправдовується її природним призначенням.

Прихильники соціалістичного фемінізму показали економічну цінність праці жінок в сім'ї та веденні домашнього господарства. У 1983 р. Міжнародна кампанія за оплату домашньої праці представила доповідь на Третій міжнародній конференції жінок в Найробі (Кенія), що проводилася під егідою ООН. На підставі якої була прийнята резолюція ООН, яка вказувала країнам світового співтовариства на необхідність визнання істотного внеску жінок в національну економіку, сільське господарство, виробництво харчів, відтворення роду і ведення домашнього господарства. Відповідно до цієї резолюції, міжнародні агентства і уряди низки країн зробили спроби обчислення економічного внеску жінок-домогосподарок в національний валовий дохід. У 1991 р. в США з'явилися дані, що неоплачувана праця жінок коштує щорічно 4 трильйони доларів. У 1992 р. Канада представила дані, що щорічно неоплачувана робота займає 25 бiльйонів робочих годин, 95% якої складає робота жінок по господарству. Цю роботу, за розрахунками економістів, могли б виконувати 13 мільйонів працівників зайнятих повний робочий день. Цей внесок в національний продукт складає 40%, дві третини якого вносять жінки [6, 79].

Окрім соціалістичного фемінізму, існує ще цілий ряд ідеологічних варіацій на тему про природу рівноправ'я і нерівноправ'я чоловіків і жінок. Дослідники пропонують різні типології сучасного фемінізму. Однією з найпоширеніших є наступна: ліберальний фемінізм; марксистський, або соціалістичний, фемінізм; радикальний (об'єднує різні течії, від екологічних до лесбійських) і постмодерністський фемінізм. Зрозуміло, що така типологія є умовною, оскільки в ній відсутня єдність критеріїв. Однак, цей недолік може бути виправданий тим, що за всі роки існування феміністичного руху в ньому не існувало єдності теорії і політичної практики. Сприйняття і інтерпретація феміністських ідей залежали від культури жінок, природи і глибини їх незадоволеності існуючим порядком речей. Первинні теоретичні ідеї неминуче піддавалися спрощенню і деформації.

На початку ХХ століття починає формуватися течія радикального фемінізму, ідейною основою якого виступає теорія психоаналізу. У міфологічному ученні З. Фрейда представлені і пояснені типи чоловічої і жіночої психіки мали матеріально-механістичний характер. Природа обдарувала чоловіка фізіологічною здібністю до запліднення, що складає джерело (ресурс) активності. Природа жінки збиткова, вона відвела їй місце пасивного очікування уваги з боку чоловіка. Уся людська історія, таким чином, є втіленням прагнення до взаємного “поєднання”, гармонії активного і пасивного початків. Вважається, що вплив З. Фрейда на світовідчужання і світобачення людей західної культури тим значиміший, чим вищою була їх готовність до матеріалістичного пояснення світу. Свого часу Т. Манн, даючи характеристику вченню З.Фрейда назвав його “революція як реакція”: “Він революційним чином зняв романтичні уявлення з таємниці мужності і жіночності, він запропонував грубе фізіологічне пояснення взаєминам чоловіка і жінки; і йому повірили...” [7, 53]. При цьому чоловіки повірили у переконання про своє природне право на домінування, а віра жінок виявилася більш диференційованою. Більшість європейських жінок, знайомих з психоаналізом, сприйняли його як релігію, що володіє яскраво вираженим терапевтичним ефектом. Менша частина жінок сприйняли вчення З.Фрейда як привід для заперечення, як наслідок, з'явилася велика кількість феміністських публікацій, що не сприймали містифікацію психоаналізу. Висновок, до якого приходять радикали, один: необхідна феміністська реконструкція політичної влади у сучасному суспільстві.

Остання з виділених нами течій – так званий постмодерністський фемінізм. Цим поняттям позначають теоретичний і політичний напрям, в якому ключовою категорією аналізу виступає “гендер”. Становлення постмодерністської орієнтації у фемінізмі пов'язано із зовнішніми і внутрішніми чинниками. Зовнішніми є новації у філософському, соціологічному і політологічному осмисленні дійсності межі ХХ–ХХІ століть.

Передумовою популярності постмодерністських вчень став занепад жіночого руху в другій половині ХХ ст. Прийняття Загальної декларації прав людини (1949 р.), підготовка і ухвалення ООН Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінація щодо жінок (1979 р.) свідчили про досягнення у світовому масштабі головних цілей жіночого руху в його ліберальному трактуванні. У цей період перед фемінізмом постало завдання пошуку підходу здатного зафіксувати реальну соціальну,

політичну і культурну різноманітність інтересів жінок всього світу і врахувати його в розвитку феміністської теорії. Таким "універсальним підходом" став – гендерний підхід.

Що ж складає сутність підходу, про який так багато дискутують протягом останніх 30 років? Перша особливість гендерного підходу полягає у спробах розмежування біологічної і соціальної статі. Ці спроби можна розділити на два типи. Згідно першого біологічна стать уявляється певним матеріальним вмістом у який вкладається соціальний зміст. Критики цього підходу відзначають штучність подібного чіткого розмежування природного і культурного. Згідно другого підходу – існує жорстке розмежування між біологічною і соціальною статтю. Ще у 1980 р. М. Ічлер відзначила: "Складність полягає у чіткому розмежуванні біологічних і соціальних аспектів статі, а не у введенні додаткового поняття, яке б фіксувало ці аспекти" [5, 12]. Прихильники гендерного підходу виходять з того, що суб'єктивна мотивація свідомості і поведінки визначається перш за все гендерною приналежністю незалежно від того, чи йдеться про чоловіка або жінку. При цьому раса, клас, етнічна приналежність, сексуальна орієнтація, мова, релігія і т.д. мають вторинне значення. Побоювання опонентів гендерного підходу пов'язані з тим, що гендерна теорія вносить нерозуміння деяку плутанину в політичний рух. Дебати навколо відмінностей жіночих і гендерних досліджень, ще й сьогодні проходять в науковому середовищі. Аргументи тих, хто вважає, що дослідження гендеру деполітизують фемінізм зводяться до вказівки на те, що гендерні дослідження, витісняючи свого академічного попередника – жіночі дослідження одночасно нейтралізують тему жінок в політиці. Одним словом, звернення до теми гендеру вимагає вивчення проблем чоловічих і жіночих гендерних особливостей. Таким чином, жіночі дослідження, визнаючи можливість гендерного підходу, переростають в гендерні дослідження. У момент цього переходу традиційно більше уваги приділяється гендерним жіночим проблемам. Але можна з упевненістю припустити, що найближчим часом буде зроблений поворот до досягнення рівноваги у зверненні до чоловічої і жіночій тематики. Ще однією особливістю гендерного підходу, на думку ряду фахівців, є зсув акцентів з вивчення матеріальних чинників і земних проблем на проблеми дискурсу і соціального конструювання.

Поява власне гендерного підходу закономірна, вона стала наслідком розвитку методології філософії і соціальних наук, адже зміст гендерних уявлень і постулатів визначений впливом постструктуралістських та феноменологічних тенденцій. Висновки гендерного аналізу свідчать на користь визначення сучасності як постмодерністської. Політична інтерпретація цих висновків уявляється наступним чином:

1. Політичні інтереси чоловіків і жінок детерміновані системою відносин, в яку вони включені, апріорне визначення єдності цих інтересів є невиправданим.

2. Соціальна і культурна різноманітність умов життя і відповідно моделей свідомості і поведінки людей затверджується в умовах глобалізації. Ця історична амбівалентність сучасності утворює, з одного боку, політичну солідарність соціальних спільнот, але, з іншого боку автономію прагнень груп і осіб, фрагментації раніше масштабних політичних рухів.

3. Динамізм поточного соціального процесу диктує необхідність відповідних змін в стратегії і тактиці політичних рухів. Кожне з них повинно бути орієнтоване на задоволення запитів великих суспільних груп і малих субгруп.

4. Саме гендерні дослідження фіксують різноманітність політичних інтересів жінок і тим самим слугують модернізації жіночого руху в XXI столітті.

1. Коллонтай А. Общество и материнство. – М.: Госиздат, 1966. – 265 с.

2. Коллонтай А. Труд женщины в эволюции хозяйства. – М.: Госиздат, 1973. – 209 с.

3. Щепкина Е. Женское движение в годы Французской революции. – М., 1988. – 176 с.

4. Eachler M. The Double Standard; A. Feminist critique of Feminist social Science. – N. Y., 1980. – 124 p.

5. Hood-Williams J. Goodbye to Sex and Gender. – N. Y., 1994. – 211 p.

6. Scott J. Gender and the Politics of History. – N. Y., 1988. – 203 p.

SUMMARY

Kolodiy M. BECOMING OF GENDER RESEARCHES IN A CONTEXT OF EVOLUTION OF A WOMEN'S MOVEMENT: FROM MARXISM UP TO A POSTMODERNISM

The discussion of political aspects of gender researches probably only in view of that evolution which has undergone women's movement. In this article the author recognizes that at the end of XX century in a women's movement there was an obvious change of ideological and political dominants which essence is determined by the contents of concept "gender".